

К. В. Лёгенькая

*Навук. кір. – А. А. Станкевіч, д-р філал. навук,
прафесар*

НАРОДНАЕ ПАРАЎНАННЕ Ў КАНТЭКСЦЕ БЕЛАРУСКАЙ КАЗКІ

Артыкул прысвечаны даследаванню народнага параўнання ў кантэксце беларускай казкі; вызначэнню яго спецыфікі, адрознення ад агульналітаратурнага вобразна-выяўленчага сродка; выяўленню спосабаў выражэння, семантычнай напоўненасці, устойлівасці, абумоўленай выкарыстаннем параўнання ў традыцыйных казачных формулах.

Адным з самых пашыраных мастацкіх вобразна-выяўленчых сродкаў лічыцца параўнанне – прыпадабненне аднаго прадмета да другога на аснове іх агульнай прыметы з мэтай узмацнення выразнасці яго характарыстыкі. У паэтычных творах найчасцей супастаўляюцца духоўны свет чалавека, яго псіхічны стан, акаляючае асяроддзе, дзеянні з рознымі, у радзе выпадкаў нечаканымі рэаліямі быцця.

Паводле ўспрыняцця адрасатам усе параўнанні ў літаратурна-мастацкім маўленні падзяляюцца на агульнамоўныя і індывідуальна-аўтарскія. Агульнамоўнымі з'яўляюцца параўнанні, у якіх адлюстроўваюцца відавочныя агульныя прыметы прадметаў, з'яў рэчаіснасці. Індывідуальна-аўтарскімі ж лічацца параўнанні, агульнай рысай паміж суб'ектамі якіх з'яўляецца нечаканая прыкмета, выведзеная пэўным аўтарам.

Зусім іншая справа з народнымі параўнаннямі: іх нельга лічыць ні агульнамоўнымі, ні індывідуальна-аўтарскімі. Абумоўлена гэта тым, што народныя параўнанні – утварэнні штучныя, іх амаль не сустранеш у паўсядзённай мове, яны характэрны толькі пэўнаму фальклорнаму жанру. Тое ж датычыць і аўтарства: творцам фальклорных параўнанняў лічыцца народ, яны не маюць за аўтара пэўную гістарычную ці міфічную асобу. Яшчэ адной асаблівасцю народнага параўнання ў казцы, як і іншых тропаў, з'яўляецца яго ўстойлівасць.

Параўнанні (як народныя, так і звычайныя) складаюцца ў

асноўным з трох частак: суб'екта (S) – тое, што параўноўваецца; аб'екта (A) – тое, з чым параўноўваецца; модуля параўнання – пры- мета, паводле якой адбываецца супастаўленне. Напрыклад: *Хай ён табе справіць сукенку, як на небе зоркі, як на небе месяц* [1, с. 326]. У дадзеным прыкладзе параўнаннямі з'яўляюцца спалучэнні *як на небе зоркі* і *як на небе месяц*. Такія параўнанні адносяць да даданых параўнальных частак з прапушчаным выказнікам. Суб'ектам параўнання ў абодвух зваротах з'яўляецца назоўнік *сукенка*, аб'ектам – *зоркі* і *месяц* адпаведна, модулем жа параўнання, на нашу думку, можна лічыць ідэал, абсалютны эталон прыгажосці, эстэтыч-насці. Міфалагемы нябесных цел (зоркі, месяц, сонца), дарэчы, вельмі важныя ў светаадчуванні старажытных славян. Даследчык А. Афанасьёў нават лічыць, што некалі існаваў бог, адпаведны сон-цу. Трэба адзначыць, што параўнанні ў гэтым прыкладзе разгортваюцца з дапамогай акалічнасці *на небе*, выражанай спалучэннем назоўніка з прыназоўнікам прасторавага значэння. Аднак гэтыя абставіны можна і апусціць без змены сэнсу. Кожны і так зразумее, што зоркі і месяц знаходзяцца толькі на небе. Можна сказаць, што гэта таўталагічнае ўдакладненне. Разгорнутыя параўнанні не характэрны для казачнага апаведу, калі і сустракаюцца, то разгортван-не гэта складаецца з невялікай колькасці слоў.

Адна сукня (S1), як гвядзы (A1), а другая [сукня] (S2), як месяц (A2) [1, с. 320] – тут бачым, што параўнанне без сэнсавых змен можа існаваць і без удакладнення. Або такія варыянты казачных параўнальных канструкцый:

Вот я цябе з'ем. Ты забіў маіх трох сыноў, як сакалкоў, трох дачушак, як зязюлек [1, с. 57]; *А піў ён бочку гарэлкі так, як прасты чалавек лыжку вады* [1, с. 61]; *Кроў на палу і на хаце, як не з нажа* [1, с. 69].

Паводле граматычнай пазіцыі аб'екта параўнанні падзяляюцца на прысубстантыўныя (аб'ект – назоўнік), прыад'ектыўныя (аб'ект – прыметнік), прыдзеяслоўныя і прыадвербіяльныя (аб'ект – прыслоўе). Найбольш прадуктыўнымі ў кантэксце казкі лічацца прысубстантыўныя параўнанні. Гэта мы назіраем у прыкладах: *Адчынілі слугі лазню, а адтуль выходзяць шэсць малайцоў (S), як дубоў (A)* [1, с. 129]; *Расце дзіця, як грыб, і вырас хутка гожаы хлопец* [2, с. 89].

З'явай рэдкай, нават для літаратурнай лірыкі, з'яўляюцца прыад'ектыўныя і прыадвербіяльныя параўнанні.

Даволі часта ў беларускіх казках сустракаюцца даданыя

параў-нальныя часткі: *Крычыць яна, кляне тую карову, а Рыся бегае на полі, быццам строчыцца* [1, с. 323]. Такое параўнанне паводле структуры, як правіла, з'яўляецца разгорнутым. Такую ж структуру мае наступнае супастаўленне: *Свісні-крыкні поўным голасам, і конь стане перад табою, як ліст перад травой* [2, с. 7]; *Гоніць сын (S) вала ды ўсё азіраецца, як воўк (A), ці не бяжыць хто за ім* [2, с. 126]; *Бачыць – бяжыць чалавек па моры (S), як па мосце (A)*” [2, с. 128]; *Ажно сустракае сівенькага такога, як галубка, жабрака*” [2, с. 67].

Самым пашыраным сродкам сувязі параўнання лічыцца злучнік *як*, які можа замяняцца ў казках на *быццам*, *нібы*, *быццам бы*, *нібыта* і інш.: *Быў купецкі сын такі ж на гадах, як удовін* [2, с. 102]. Можа сустракацца ў якасці параўнальнага сродкаў злучнік *бы*: *Сава (S) адляціць ды пачне выгукваць ды плакаць, бы малое дзіця (A), дык аж пошчак ідзе па лесе* [1, с. 234].

Імкненнем да лаканічнасці параўнання характарызуецца знікненне параўнальнага злучніка, тады структура параўнання становіцца аднакампанентнай, выражанай назоўнікам у творным склоне: *Апусціў-ся на зямлю ды віхрам памчаўся далей* [1, с. 97]; *Кабыла скідвалася розным зверам, і агнём, і полымем* [1, с. 70]; *Як прыляцеў конь, так Кашчэевага сына капустай пасек сваімі капытамі* [2, с. 69]; *Ляжыць у кармане кніжачка і платочак, клубочкам звязаны* [2, с. 69]; *Ён адзеўся галубком, узяцеў на вакно дома, дзе Кашчэй Бяссмертны жыў* [2, с. 70].

Такая з'ява называецца творным параўнання. Тут трэба адзначыць, што аднаго назоўніка ў творным склоне (*віхрам*, *зверам*, *полы-мем*, *агнём* замест *як віхар*, *як звер*, *як полымя* і г. д.) дастаткова для выражэння параўнальнасці з'яў. Тое ж назіраем і ў наступных прыкладах: *Зачала баба Мароз хваліць. Тады Мароз даў ёй кажуха новага, а сам ветрам паляцеў* [1, с. 428]; *Вось будзе ён са сваімі памочнікамі ехаць назад, у сваё царства, дык я на дарозе крыніцай разліюся: нап'юцца яны вады – і катцы ім* [2, с. 119]; *А калі гэта не паможжа, дык я салодкай яблыняй зраблюся: з'ядуць яны па яблыку – і больш не захочуць* [2, с. 119]; *А я прыдумала лепш: на сто вёрст квяцістым лугам расцялюся* [2, с. 119]. У апошніх двух выпадках народнае параўнанне выступае ў спалучэнні з эпітэтам.

Такім чынам, народнае параўнанне ў мастацкім кантэксце беларускай казкі валодае лаканічнасцю, устойлівасцю, як і астатнія моўна-выяўленчыя і кампазіцыйныя сродкі ў

празаічных фальклор-ных жанрах, дакладнасцю вызначанай прыкметы. У пэўнай ступені казачныя параўнанні страцілі свой пачуццёвы бок і перайшлі ў разрад ідыём. Але, нягледзячы на гэтыя ўласцівасці, народнае параўнанне робіць аповед спецыфічна казачным, арыгінальным.

Спіс літаратуры

- 1 Казкі пра жывёл і чарадзейныя казкі / рэд. В. Савельева. – Мінск: «Навука і тэхніка», 1973. – 567 с.
- 2 Беларускія народныя казкі / Склад. М. А. Казбярук. – Мінск: «Юнацтва», 1990. – 302 с.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМЕНИ Ф. СКОРИНЫ